

ХРИСТИЯНСЬКА ПСИХОЛОГІЯ

о. Володимир Лось

Івано-Франківська теологічна академія

Ольга Климишин

*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ)*

Криза створіння: постановка проблеми в рамках християнсько-психологічного підходу

Буття людини — це конгломерат подій, вчинків, конкретних ситуацій, в яких вона здійснюється як людина. Очевидно, ці складові буття детерміновані зовнішніми (навколишня дійсність) та внутрішніми (внутрішній світ людини) чинниками. Змістовні особливості останніх визначають якість буття людини — буття як звершення особистості людини чи буття як постійна втеча від себе та реальності та ін. Якщо спробувати хоча б частково означити особливості зовнішніх та внутрішніх детермінантів буття сучасної людини, то ми отримаємо й загальну відповідь на питання якості буття сьогодення.

Яким перед нами постає суспільство сьогодення? Якою є динаміка розвитку людської особи, суспільства та всього Божого створіння у порівнянні з Божественним промыслом спасіння? Відповідь на ці питання знаходимо в характеристиці сучасних умов життєздійснення людини. Попри значний науково-технічний прогрес людства, людина опинилась в умовах втрати самої себе, втрати своєї первинної сутнісної довершеності в Бозі. «Процеси глобалізації й ідеологія постмодернізму сьогодні призвели до цивілізаційної кризи вже не тільки європейського, а й планетарного масштабу. Відбувається уніфікація соціально-політичних структур, руйнування форм культурної, історичної, духовної ідентичності людини, розмивання світоглядних основ самовизначення людини у сподіванні на виявлення таких основ у власній самості, виродження народу в етнографічну масу» [7]. Усе це тільки окремі аспекти антропологічної кризи нового тисячоліття, наслідки якої виразно об'являються у прогресуючій хворобі Таємничого тіла цілого людства — Церкви. Але людина це Божественне тіло внаслідок амнезії та розриву співпричастя з Богом зпредметнила та звела на рівень нічийних багатств, які можна безвідповідально та безлімітно використовувати для автономної самореалізації. Інакше кажучи, людина продовжує думати, що може стати богом без Бога.

Можливо, це звучить досить песимістично, однак ми стаємо свідками кризового становища людини на усіх рівнях її функціонування — як біологічного виду (екологічна криза), як віндя творіння (антропологічна криза, духовна криза). Сучасні філософи, політологи та соціологи означають попереднє століття як століття звершення зла, як період драми людства [5]. Сьогодні можна говорити про глобальну екологічну катастрофу людства — екологічну катастрофу тіла та душі людини. Вдале означення передумов екологічної драми людства знаходимо в ось цих міркуваннях М. Шлемкевича: «На переломі наших сторіч почув світ страшне слово глибокого філософа культури (Ф. Ніцше. — Авт.): — а я кажу вам, умер останній бог, хай живе надлюдина! Минуло чверть століття. Знову інший пророк культурного скилу, Освальд Шпенглер, кликав світові: а я вам кажу, умер дух, хай живе техніка! — І знову проминуло чверть століття. І тепер саме в половині його виразно бачимо: — коли вмер Бог, і вмер дух, — на наших очах вмирає людина! О, приятелі: — рятуймо ж людину серед нас, рятуймо людину в нас!» [4, с. 201].

Існуюча в світі (а не тільки на теренах колишнього Радянського Союзу) світоглядна орієнтація матеріалістичного спрямування призвела до концентрації уваги людини саме на матеріальних потребах. Запити ж духовної природи, потреб, які виникають в людини на рівні її духовної організації, взагалі не обговорювалися або ж zdeформувалися-обмежувалися за своїм змістом (духовність людини розглядалась як показник рівня її культури, рівня освіченості та ін.). Відбулось чітке розмежування: сфера аналізу людського духу, душі — прерогатива релігії, наукове ж пізнання позбавило людину — як об'єкта пізнання — її духовного виміру, це виправдовували науковістю тільки тих знань, які можна експериментально підтвердити, «оформити» кількісними показниками. Психологія як наука також «не порушила цього принципу», хоча й у науковому пізнанні людини максимально наближалася до проблеми функціонування її як єдності тіла-душі-духа.

Очевидно, віра у всемогутність технічного прогресу, відчуження науки від моралі були найважливішими передумовами екологічної драми людства. «Людство, потураючи своїм потребам, так розчистило землю від видів і форм життя, які утворюють його спільносвіт, що життєвий простір людини незмірно розширився. Нині, натомість, питання полягає радше в тому, наскільки за теперішнього стану людського самоствердження інші живі істоти також можуть знайти своє місце на землі. Уже тривалий час не природа загрожує нам, а ми — їй. Відповідно до ситуації, що змінилася, нам тепер треба інакше розуміти і природу, і самих себе» [6, с. 59].

Відповідно, першочерговим завданням сьогодні є зміна висхідних позицій розуміння сутності людини як на теоретичному, так і на практичному рівнях осмислення цієї проблеми. Зміна ракурсу, розширення та доповнення знань про

людину як носія духовних вимірів може відкрити перспективу виходу з кризового становища та означить умови і способи віднови гармонії її внутрішнього і зовнішнього буття. Отож сьогодні, як ніколи, постає гостра необхідність навернення кожної людини зокрема до її первинного стану праведності задля здійснення Божого плану спасіння. Необхідно поглянути на кожну окрему людину як на творіння Господнє, яке посередництвом власної свободи вибору опинилось у ситуації занедбання образу Божого в собі і навколо себе, що відповідно зробило людину споживачем та руйнівником Божого створіння. Таким споживацьким ставленням людини до створіння нівелюється первинне оригінальне покликання самого створіння – служити для здійснення союзу Бога з людиною.

Реалізація християнсько-психологічного ракурсу дослідження проблеми «людина – сотворіння» передбачає передусім формулювання *ключових положень щодо розуміння сутності людини*. По-перше, з позиції християнської психології людина є цілісною комплементарною єдністю тіла-душі-духа. Кожна з іпостасей є окремою субстанцією, яка, підпорядковуючись принципу доцільності, утворює субстанційну інтегральну єдність. Духовна іпостась виступає субстанційною формою, що формує й організовує функціональну буттевість людини як індивіда, як особистості. По-друге, людина створена за образом та подобою Бога. Образ Божий в людині визначає сутність її буття, він наче ембріон, який вміщує усю повноту життя, подоба ж є тим, що створює можливості розвитку цієї повноти, це те, що дає можливість людині реалізувати її сутність. По-третє, смисл людського життя полягає в активній участі людини в реалізації Божого плану. Ця участь відбувається через власний життєвий досвід людини, що ознаменовані прагненням помножувати добро та любов. Це прагнення є свідомою відповіддю на онтологічний заклик, який здатна почути тільки вона – людина, що робить її відповідальною за вчинки та дії, творцем яких виступає вона.

Роздумуючи над біблійно-богословським змістом створіння, Л. Ладарія зауважує, що існують дві передумови, які характеризують сутність самого створіння, – зовнішня та внутрішня. Зміст внутрішньої передумови створіння полягає в укладенні союзу між Богом та створінням. Для реалізації останнього Бог творить створіння з його потенційною спроможністю відповісти на покликання Бога – це визначає суть зовнішньої передумови. Таким чином, створіння втрачає будь-який зміст, якщо ми не сприймаємо його у функціонуванні до звершення союзу. Отже, усе існуюче створіння набуває свого довершення та сенсу у союзі [10].

Бог створив світ з метою зробити його активним учасником власного блаженного життя. Плодом цього блаженного життя Бога є таїнство співпричастя – вічного та абсолютного себедарування Трьох Божих осіб. Таке блаженне життя Бога не замикається в Самому Собі, а відкрите назовні для діалогічного співпричастя зі створеним світом. Задля здійснення цього проекту Бог творить

створіння спроможним на такий діалог. Реальність діалогу стає можливою завдяки Божественному плану Отця створити світ у органічній єдності з Сином. В такому розумінні Син є головою всього створіння, а саме створіння становить Його тіло. І, як влучно зауважує Spiteris, «Спаситель є голова, яка добре пристосована до своїх членів: внаслідок цього члени та голова походять від того самого народження. Це тіло не є зроджене ані від крові, ані не з волі людини, але від Святого Божого Духа ... для кожного народження є принципом життя та розпочинанням жити відповідно до народження. Ті, які є з Ним «сродні», які до нього приєднуються, народжуються тоді, коли народжується Христос та входить в це життя». Отже, розуміємо, що участь створіння у блаженному житті Бога відбувається посередництвом Христа, у Христі та для Христа.

Згідно з Книгою Буття вінцем усього створіння є людина. З одного боку, вона поєднує в собі усе створене, оскільки була створена 6-го дня, а з іншого – є образом Бога. Вона покликана давати імена створінню і панувати над ним. Від початку людина наділена таємничим потенціалом стати співрозмовником з Богом. Порівняльний аналіз змісту взаємин між Богом та Людиною, як створінням, у Старому та Новому Заповітах дає можливість означити два взаємно обумовлені етапи реалізації сенсу людського життя. В Старому Заповіті людина постає як та, що «живе в Бозі». Як ось, створення людини в раю, який становить усе необхідне для її життя. Все, чого вона потребує, вона отримує в раю, який відповідно символізує опіку Бога над людиною повною мірою. Рай є символом сотворення людини в Бозі. Навіть тоді, коли людина вигнана з раю, Бог не перестає нею опікуватись. У Новому Заповіті з приходом Христа людина постає спроможною на союз з Богом посередництвом Христа. У Новому Заповіті «констатується» доконаний факт – «Бог живе у людині». Архетипом людини є Ісус Христос. Йому, як голові, підпорядковане все створіння.

Проектуючись у площину психологічного знання, богословські догматичні положення «надають» особливого статусу середовищу (передусім у розумінні природи) – *суб'єктного* та «визначають» новий характер взаємодії людини з навколишнім середовищем – *діалогічний*. Навколишнє середовище перестає розглядатись як об'єкт задоволення людських потреб, як засіб досягнення людиною певних благ для себе, воно «одержує» нове значення – рівноправної цінності стосовно людини. Навколишнє середовище в якості створіння, як і людина, несе в собі глибокий онтологічний смисл, який розкривається в умовах діалогу.

Можна означити дві площини реалізації діалогічності створіння – вертикальну та горизонтальну. Вертикальну площину репрезентує діалог «Людина – Творець», горизонтальну ж творить діалог «Людина – Створіння». Горизонтальна площина – це площина реалізації окремої людини у стосунках з іншими, з навколишньою дійсністю в цілому, це площина, в якій людина постає творцем

— творцем добра і любові (але може статися — і зла). Безумовно, змістовно та функціонально визначальною є вертикальна площина, горизонтальна ж є певним відображенням вертикальної, певним чином опосередкованою змістом діалогічності вертикального спрямування, бо тільки в стосунках з Творцем людина ініціюється та здійснюється як така, що здатна творити добро та реалізовувати свою істинну сутність, вона отримує від свого Творця перспективу становлення та розвитку як неповторна особистість.

Основоположним принципом реалізації діалогічності створіння є Любов. Власне, любов виступає стрижневою цінністю християнського вчення, що надає йому глибокого гуманістичного змісту (Е. Фромм). Сам Творець у християнській релігії постає як Любов: «Бог є любов, і всі, що в любові перебувають, у Бозі перебувають» /1 Ів.4: 16/. Сучасний богослов Карл Голзер вказує на любов як основну мету створення та функціонування створеного світу [9, с. 102]. На людину, яка є вінцем творіння, покладається особлива роль — стати співучасником творення навколишньої дійсності з любові, у любові та в ім'я любові.

Можливість конструктивного функціонування діалогу «Людина — Створіння» визначатиметься спроможністю людини перебувати у постійному діалозі «по вертикалі». В певному розумінні у відносинах людини з навколишньою дійсністю відбувається об'єктивація діалогу людини з Творцем у дієвий, вчинковий спосіб, адже «любов до невидимого та всюдисущого Бога конкретизується і підтверджується у ставленні людини до видимих Божих створінь» [9, с. 103]. «Присутність людини у світі була одвічною і безперечною даністю, щодо якої будь-яка ідея обов'язку в людській діяльності була похідною. Тепер вона сама стала предметом обов'язку, який полягає в тому, щоб забезпечити для майбутнього першу передумову всіх обов'язків, а саме — наявне буття тих, хто тільки претендує на моральний універсам у фізичному світі, а відтак зберегти неушкодженим і фізичний світ як умову існування майбутніх людей» [2, с. 26].

«Природа, універсальна життєва сила, знову пізнала себе через нас і в нашому спільноствіті, у тварині й квітці, у дереві й камені. Ми, що дали їм імена, можемо бачити, як розквітає й оживає в них цілість і як вони поєднані зі світом, мають свою власну самоцінність» [6, с. 55]. В означеному діалозі «Людина — Створіння» активність людини як суб'єкта діалогу стосовно створіння має певні ключові особливості: пізнання аксіологічності створіння, усвідомлення онтологічної доцільності створіння, формування почуття особистісної відповідальності перед створінням, вчинкова реалізація доцільності та аксіологічності створіння в умовах життєдіяльності людини. Означені особливості є в певному розумінні універсальними, оскільки стосуються діалогічної взаємодії людини з будь-яким створінням — чи то з іншою людиною, а чи з рослинним та тваринним світом. В свою чергу, створіння здійснює безпосередній та опосередкований вплив на людину, утворюючи у всій

своїй єдності середовище реалізації людини і як живого організму, і як духовної істоти. Зокрема, що стосується останнього, то «не можна не зауважити естетичну цінність створіння. Безпосередній контакт із природою є для нас глибоким джерелом наснаги; споглядання її величі сприяє миру та спокою...» [1, с. 43].

На сьогодні сформульовано ряд теорій, які тою чи іншою мірою охоплюють проблему виникнення та перебігу катастрофічних явищ – теорія Ж. Кюв'є, теорія Р. Тома, теорія Т. Постона й І. Стюарта, теорія Д. Зербіно та ін. [3]. Однак проблема формулювання єдиної теорії антропогенних катастроф, яка б змогла розкрити причинно-наслідкові зв'язки катастроф, створила б можливість наукового прогнозування та практичного попередження останніх, поки що залишається відкритою. Християнсько-психологічний підхід до розуміння сутності людини та світу її життєздійснення означає новий погляд на причину антропогенних катастроф: духовна деградація людини спричинює кризове становище в усіх сферах її функціонування. Чим більше людина віддаляється від своєї духовної природи, тим більше втрачає відчуття відповідальності як перед собою, так і перед іншими за змістовно-функціональну якість власного буття та буття світу в цілому. Координати її життєздійснення набувають відповідного значення: просторові – «буття заради себе та для себе», часові – «буття вже і тепер (виключно в теперішньому часі)». «Якщо існує дефіцит поваги до гідності людської особистості і до людського життя, то ми також втрачаємо зацікавлення щодо іншого та щодо самої землі» [1, с. 42].

«В останні роки в усіх розвинених країнах пріоритетності набув розвиток екологічної освіти і виховання, освіти для гармонійного розвитку, розвиток підготовки висококваліфікованих фахівців у галузі екологічного контролю, екологічного менеджменту і управління, економіки природокористування, розвиток міжнародного співробітництва у галузі охорони природи і раціонального використання природних ресурсів, розвиток обміну досвідом у цій сфері, стажування студентів і викладачів» [8, с. 9]. Україна сьогодні стоїть перед гострою необхідністю реалізації програми екологічної освіти у всіх інститутах формування екологічної свідомості людини – сім'я, дошкільні заклади, школа, середні та вищі навчальні заклади, громадські об'єднання та ін. На нашу думку, методологічну основу цієї програми можуть утворювати саме цінності християнської релігії, які за своїм змістом максимально наближають людину до встановлення справжньої гармонії між її буттям та буттям Всесвіту в цілому. «Скромність, поміркованість і дисципліна, як і дух жертвності, мають стати частиною повсякденного життя, щоб ми всі не мусили зазнавати негативних наслідків від недбалих звичок небагатьох» [1, с. 42].

Інтеграція наукового знання та цінностей християнської релігії на теоретичному та практичному рівнях сьогодні є запорукою існування завтрашнього дня, запорукою існування діади «людина – створіння». Адже, як влучно зауважив

Президент Російської Академії наук академік Ю.С. Осипов: «... не випадково багато природодослідників і математиків, почавши свої пошуки невіруючими людьми, кожний своїм шляхом, по-різному, але приходили врешті-решт до віри... Можливо, новий союз науки і християнства... допоможе подолати важкий період екологічної та морально-етичної кризи, в якій опинилась сучасна цивілізація». «Віруюча людина черпає зі своєї віри імпульс, який дає орієнтацію ставлення до довкілля і ангажування у справу збереження його цілісності на благо людей сьогодення та майбутнього... Використовуючи критичний та творчий розум у всіх сферах знання, поєднуючи культурну спадщину минулого з надбанням сучасності, вам належить сприяти справжньому людському поступові як виразові цивілізації любові» [1, с. 90, 95].

Література

1. Екологічне вчення Церкви: Папа Іван Павло II на тему створіння та екології / Переклад з нім., за ред. В. Шеремети. — Івано-Франківськ: Видавництво Івано-Франківської теологічної академії, 2006. — 99 с.
2. Йонас Г. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації. / Пер. з нім. — К.: Лібра, 2001. — 400 с.
3. Зербіно Д.Д., Гжегоцький М.Р. Екологічні катастрофи у світі та в Україні. — Львів: Бак, 2005. — 280 с.
4. Климишин І.А., Климишин О.І. Збагнути світ і себе в ньому. — Івано-Франківськ: Гостинець, 2006. — 204 с.
5. Кримський С.Д. Принципи духовності ХХІ століття // Дві Русі / за загальною ред. Л. Івшної. — К.: Факт, 2003. — 496 с.
6. Маєр-Абіх Клаус Міхаель. Повстання на захист природи. Від довкілля до спільносвіту. / Переклад з нім., післямова, примітки Анатолія Єрмоленка. — К.: Лібра, 2004. — 196 с.
7. Слободчиков В.І. Формування християнсько орієнтованої психології / Психолог. — 2006. — № 14. — С. 4-8.
8. Церква і навколишнє середовище: європейський досвід та українські перспективи // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, Ужгород, 14-17 червня 2007.— 120 с.
9. Шеремета В. Екологія: діалог науки та етики // Науковий вісник Івано-Франківської теологічної академії «Добрий Пастир»: Збірник наукових праць. — Івано-Франківськ: Видавництво Івано-Франківської теологічної академії, 2007. — № 1. Теологія. — 264 с. — С. 90-108.
10. Ladaria Luis F. Antropologia teologica. — Roma: Editrice Pontificia Universita Gregoriana, 1998. — 503 p.

о. Володимир Лось, Ольга Климишин. Криза створіння: постановка проблеми в рамках християнсько-психологічного підходу

У статті представлено погляд на проблему «людина — середовище» з точки зору християнської психології. Розкрито висхідні методологічні положення християнсько-психологічного підходу до розуміння людини і навколишнього середовища як створіння.

V. Los, O. Klymyshyn. The crisis of the creature: displaying of the problem in the limits of the christian-psychological approach

The article has the opinion about the problem «human-environment» from the point of view of Christian Psychology. It exposes ascending methodological principles of Christian orientated approach of understanding of human and environment as creature.

Рукопис наукової статті надійшов до редакції «Доброго Пастиря» 28.02.2011 р.